

Л. М. Лучка

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, Україна

БІБЛІОТЕЧНІ ОСЕРЕДКИ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО ПОВІТУ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ: МЕРЕЖА, ДІЯЛЬНІСТЬ, ПОСТАТІ

E-mail: luchkadnu@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1792-2349>

Анотація. На основі аналізу історичних матеріалів та архівних джерел досліджено особливості становлення та розвитку бібліотечної мережі Олександрівського повіту на Катеринославщині. Проаналізовано діяльність бібліотек різного підпорядкування за фондами, читацькою аудиторією та керівним складом. Дослідження пов'язане з історичною пам'яттю і присвячене історії, розвитку, діяльності бібліотек другої половини XIX – початку XX ст. Вибір теми обумовлений сучасним станом в Україні, а саме російсько-українською війною. За період російської агресії зруйновано та знищено понад 700 бібліотек різного підпорядкування, деякі з них неможливо відбудувати. Кожна втрачена бібліотека мала свою цікаву історію, ретельно формувала фонди, активно обслуговувала читачів і тому заслуговує на збереження в історичній пам'яті об'єктів бібліотекознавства та цінних зразків книжкової спадщини. За допомогою хронологічного, порівняльно-історичного та системного методів відтворено цілісну картину формування та розвитку фондів, читацьких категорій та персоналу. Проаналізовано діяльність різних типів бібліотек та визначено їх внесок у розвиток губернської бібліотечної мережі. Висвітлено різнобічну діяльність культурно-освітніх осередків у процесах комплектування багатoproфільних фондів навчальною і науковою літературою. З'ясовано тенденції та особливості бібліотечної справи повіту щодо обслуговування різних читацьких груп та формування читацьких інтересів. Розглянуто внесок педагогічних діячів повіту у розвиток народних бібліотек.

Ключові слова: бібліотечні осередки, Олександрівський повіт, навчальні фонди, поповнення та вилучення книг, читацькі категорії, бібліотечний персонал.

L. M. Luchka

Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

LIBRARY CENTERS OF THE OLEXANDRIVSKYI DISTRICT OF KATERINOSLAV PROVINCE: NETWORK, ACTIVITY, FIGURES

Abstract. The article deals with the peculiarities of the formation and development of the library network of Oleksandrivskiyi district in Katerynoslav region based on the analysis of historical materials and archival sources. The article analyses the activities of libraries of different subordination according to their book collections, readership and management. The purpose is to highlight the diverse activities of libraries of different subordination and their significant contribution to the development of the developed library network of the province. Scientific novelty. This study is related to historical memory and focuses on the history, development, and activities of libraries in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries. The choice of the topic is due to the current situation in Ukraine, namely the Russian-Ukrainian war. During the period of Russian aggression, more than 700 libraries of various subordination were damaged and destroyed, some of them cannot be rebuilt. Each lost library had its own interesting history, carefully formed collections, active readers, and therefore deserves to be preserved in the historical memory of library science as objects and valuable examples of book heritage. chronological, comparative historical and systematic methods were used. A holistic

picture of the formation and development of collections, categories of readers and library staff were recreated. Main results. The activities of different types of libraries are analysed and their contribution to development of the provincial library network is determined. The article highlights the diverse activities of cultural and educational centres in the process of acquisition of multidisciplinary collections with educational and scientific literature. The tendencies and peculiarities of the district library business in terms of serving different groups of readers and forming readers' interests are revealed. The contribution of pedagogical figures of the district to the development of public libraries is considered. Conclusions. The state and development of librarianship depended on the political, socio-economic and cultural situation in the district. Despite the difficulties associated with certain historical events, library centres were active and performed the main functions and tasks required by educational institutions.

Key words: library centres, Oleksandrivskiy district, educational collections, replenishment and withdrawal of books, categories of readers, library staff.

Вступ. У другій половині XIX – початку XX ст. Катеринославська губернія мала розвинену бібліотечну мережу, до складу якої входили бібліотеки різного відомчого підпорядкування семи повітів. Олександрівський повіт відіграв важливу роль у становленні та розвитку культурно-освітнього потенціалу губернії. Земські та освітні заклади Олександрівського повіту підтримували відкриття бібліотек різної цільової аудиторії і сприяли формуванню якісних фондів відповідно до навчального процесу і читачьких інтересів.

Мета полягає у висвітленні різнобічної діяльності бібліотек різного підпорядкування та їх вагомому внеску у розвиток розгалуженої бібліотечної мережі губернії.

Історіографія. Грунтовними виданнями за визначеною темою є праці Я. П. Новицького, присвячені історії Олександрівського повіту, та М. Л. Песковського про земського і педагогічного діяча М. О. Корфа [13]. Знаковими публікаціями є дослідження сучасних науковців (В. С. Савчука, І. О. Кочергіна, Л. Л. Прокопенка, В. М. Заруби).

Основними **джерелами** дослідження є документи Державного архіву Запорізької області (ДАЗО). Авторка статті опрацювала видання, які зберігаються в Науковій бібліотеці Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара та Дніпропетровського національного історичного музею імені Д.І. Яворницького.

Основний матеріал та результати. У другій половині XIX – початку XX ст. Олександрівський повіт Катеринославської губернії належав до потужного інтелектуального середовища, відомого земськими, громадськими та культурно-освітніми діячами. До бібліотечної мережі Олександрівського повіту Катеринославської губернії входили бібліотеки різного відомчого підпорядкування: народні, міська бібліотека, середніх навчальних закладів, приватні (рис. 1).

Рис. 1. Мережа бібліотек Олександрівського повіту Катеринославської губернії

Народні бібліотеки-читальні підпорядковувались Олександрівській повітській управі. У Російській імперії відкриття народних бібліотек як просвітницьких закла-

дів тісно пов'язувалося з діяльністю цензурних комітетів. У другій половині XIX ст. (1884 р.) введено нові правила щодо нагляду з боку поліції за бібліотечним персоналом. Крім того, діють суворі утиски просвітницької діяльності народних бібліотек, це стосувалося створення каталогів, до яких повинні входити тільки «найбільш придатні», на думку чиновників; впроваджено заборони на читання окремих авторів (В. Г. Белінського, Гавриїла Успенського, М. Г. Помяловського, В. Г. Короленка (одне оповідання), А. П. Чехова (збірник оповідань «В сумерках»), деякі твори О. С. Пушкіна. Безправність бібліотек-читалень наприкінці XIX ст. була закріплена «Правилами» 1890 р. міністра іноземних справ І. М. Дурново, за якими посилювався нагляд за бібліотеками, її фондами, гальмувався процес читання. Книга, яка містила просвітницькі ідеї, заборонялась. Особи, які стояли біля звичайних шаф з книгами, перебували під постійним контролем цензурних агентів. У 1905 р. ці правила були скасовані і на деякий час бібліотекам полегшало [15, с. 28–35].

Управа з дозволу губернатора призначала особу на посаду бібліотекаря, який мав бути людиною достатньо освіченою, заглибленою у книгу та її вивчення. Водночас влада здійснювала суворий нагляд за бібліотечним персоналом, про що свідчать обшуки на початку XX ст. Визначені як неблагонадійні завідувачі народних бібліотек підлягали арешту, на їхні місця призначали політично благонадійних, але безвідповідальних, що призводило до крадіжок бібліотечного майна. Важливою була думка І. Я. Акінфієва, який вважав, що завідувача народної бібліотеки бажано запрошувати із фахівців, а не вчителів [8, с. 21]. Розуміючи незадовільний матеріальний стан бібліотекарів, Олександрівське земство робило певні кроки з підвищення статусу і призначило бібліотекарям за працю 240 крб на рік (1915/16 рр.).

Досліджуючи народні бібліотеки Катеринославської губернії, увагу привертає діяльність земського діяча М. О. Корфа як організатора народних шкіл Олександрівського повіту. За свідченням педагога Л. Д. Семенова, який восени 1871 р. відвідав народні школи М. Корфа, відомо, що зразкові школи мали бібліотеки. М. О. Корф вважав, що бібліотека й школа пов'язані між собою та «равно благодетельны». Головне призначення бібліотеки полягало у створенні читацької аудиторії та поширенні знань серед населення [14, с. 56–58].

Кожна читальня мала від 100 до 300 примірників, які розподілялися за п'ятьма відділами: релігійно-просвітницький, історико-географічний, сільськогосподарський, природничий, белетристичний (художній). Найбільшими за кількістю були сільськогосподарські та природничі (50–60 видань), художня література представлена понад 200 книгами. Аналіз читання виявив таку картину: попит зростав на історико-географічну літературу. Підвищений інтерес викликали художні книги. Серед українських письменників увагу привертала твори М. Гоголя, М. Данилевського, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, які переходили з рук у руки. Увагу привертала романи Ф. Достоєвського, мали попит книги Л. М. Толстого. Коло дитячого читання формувалося з казок братів Грімм, Г. Х. Андерсена та З. Топеліуса [11, с. 86–89].

Катеринославська губернська земська управа підтримала ініціативу Олександрівського повіту в питаннях відкриття та улаштування безплатних читалень. Ініціатором було Благодійне товариство м. Олександрівська, яке 1894 р. заснувало бібліотеку, початковий книжковий фонд комплектувався згідно з програмою Санкт-Петербурзького комітету грамотності. У 1897 р. бібліотека налічувала 1 287 томів, які зберігалися в маленькій кімнаті міської управи. Приміщення й умови не відповідали вимогам обслуговування, бібліотечним правилам і нормам. Бібліотека працювала тільки в неділю, коли не проходились заняття в управі.

На початку XX ст. діяла Олександрівська міська бібліотека. Її діяльність регламентував статут 1904 р. Джерелами поповнення бібліотечного фонду були пожертвування та купівля видань за кошти бібліотеки. Бюджет міської бібліотеки становили щорічні асигнування Олександрівської міської думи, грошові та книжкові пожертвування від закладів та приватних осіб, збір від культурно-масових заходів. Платня за користування бібліотечними виданнями становила 3 крб на рік. Не дозволялося користуватися

міською бібліотекою неповнолітнім та підсудним. Справами бібліотеки завідували загальні збори та правління. Правління бібліотеки було шановним і складалося з міського голови, директорів середніх навчальних закладів, інспектора народних училищ. Члени правління відповідали за фінансову діяльність, складали правила користування бібліотекою та проекти поліпшення діяльності; визначали коло обов'язків бібліотекарів, контролювали нові надходження та друкування каталогів. Важливим допоміжним органом була ревізійна комісія, в обов'язки якої входили контроль за грошовими надходженнями та інвентаризація фонду. Олександрівська міська бібліотека підпорядковувалась Міністерству внутрішніх справ та мала власну печатку [3, арк. 6].

В «Инструкции для начальных народных училищ Александровского уезда Екатеринославской губернии» (1870 р.), укладачем якої був барон М. О. Корф, є цікава інформація про відповідальність вчителів за збереження бібліотечних фондів. Кожна бібліотека повинна отримувати літературу для читання вчителів, яка відображалась в окремих каталогах: відповідальність ніс місцевий вчитель. На посаду бібліотекаря обирали вчителя, і він відповідав за процес обслуговування. За одне відвідування один учень мав отримати одну книгу під розписку. Наступна книга видавалась тільки після повернення попередньої. За загублену книгу вчитель повинен був сплатити її вартість. Важливою є фраза про опіку бібліотекарем процесу залучення до читання учнів відповідно до вікових груп. Відповідальність і нагляд у питаннях комплектування фонду, відвідування та щорічної звітності здійснював секретар Ради.

До бібліотечної мережі Олександрівського повіту входили бібліотеки середніх навчальних закладів. Олександрівське міське училище починало свою історію 1896 р. Спочатку бібліотека училища перебувала в стані безладу. Хронологічний каталог містив недостатньо інформації для читачів, нові книжки не вносилися до читачького каталогу, виникала потреба у створенні систематичних каталогів. Бібліотекар училища І. Г. Молчанова підготувала переліки нових придбань для учнівської бібліотеки та книжок, які необхідно вилучити з фондів. Педагогічна училищна рада ухвалила рішення провести інвентаризацію та повністю підготувати бібліотеки на початок навчального року. Незважаючи на скрутний стан, педагогічна рада поповнила учнівську бібліотеку у 1896 р. географічними книгами О. К. фон Мекка [5, арк. 31].

Завдяки тісним зв'язкам міського училища з книжковою крамницею Є. Лавута бібліотека у 1907–1908 рр. передплатила і поповнила фонди новими надходженнями. На 1 січня 1914 р. загальний фонд бібліотек Олександрівського міського училища нараховував 4 843 томи. Фундаментальна та учнівська бібліотеки комплектувалися окремо. Нові надходження до фундаментальної бібліотеки у 1911 р. становили 52 томи, учнівська бібліотека поповнила фонди 38 томами. У 1913 р. поповнення учнівської бібліотеки становили періодичні видання. З 1913 р. заклад перейменовано на Олександрівське Перше Вище початкове училище [7, арк. 8–15]. Вагомий внесок у розвиток училищної бібліотеки зробив бібліотекар К. Ф. Пухальський, який з 1906 р. до 1919 р. працював в Олександрівському міському училищі вчителем історії та географії. За сумлінну працю отримав звання титулярного радника (1905 р.), асесора (1908 р.), колезького асесора (1912 р.). За обов'язки бібліотечного працівника отримував 100 крб, відповідаючи за каталоги та обслуговування читачів (щотижня – 5–6 годин) [6, арк. 53–56].

З 1897 р. в Олександрівську почала діяти жіноча гімназія. Для забезпечення навчального процесу при гімназії відкрили дві бібліотеки. Аналіз бібліотечної діяльності за 1913–1916 рр. свідчить, що бібліотеки посідали вагоме місце в навчальному закладі та сприяли поширенню жіночої освіти в Олександрівському повіті. Кількісні зміни фондового зібрання є доказом пильної уваги, яку приділяли ради гімназії процесу комплектування. У 1905 р. учнівська та фундаментальна бібліотеки мали 2 337 томів, у 1915 р. бібліотечні фонди сягали 5 816 томів, на 1 січня 1917 р. бібліотеки нараховували 6 050 томів [1, арк. 8].

Найбільша кількість нових видань надходила до учнівської бібліотеки. У 1913 р. бібліотека для учнів поповнила фонди цінними історико-географічними виданнями К. Р. Ордина «Покорение Финляндии» (II та III томи) та «Собрание сочинений по Фин-

ляндському вопросу» (з мапою Фінляндії). Педагогічна рада гімназії ухвалила рішення про придбання учнівській бібліотеці тільки книжок, які мали дорогі палітурки. Так, 1913/14 н.р. бібліотека отримала вісім таких видань.

Фундаментальна бібліотека розміщувалася у вчительській кімнаті. Учніські фонди зберігали у шафах, поділяючись за класами відповідно до віку та рівня розвитку учениць. Складені переліки літератури для читачів кожного класу розвішували в класних кімнатах. Видача книжок відбувалася щоденно протягом однієї години. Найбільшу читацьку категорію становили учениці православного (71 %) та іудейського віросповідань (23,1 %). Крім того, бібліотека обслуговувала читачів римсько-католицького віросповідання (3,3 %). Зверталися до навчальної бібліотеки жіноче міське населення (44,3 %) та сільські дівчата (33,1 %). Обов'язки завідувачки виконували начальниці жіночої гімназії О. А. Жилинська (за 25 крб на місяць) та Н. А. Москова. Бібліотечні працівники жіночих, як і усіх навчальних закладів, належали до педагогічних кадрів [1, арк. 29–36].

На початку ХХ ст. бібліотека Олександрівського механіко-технічного училища передплачувала 16 назв журналів (один – німецькою мовою) та чотири назви газет. Важливими документами дослідження стали бібліотечні звіти училища за 1912–1915 рр., підготовлені бібліотекарем учнівської бібліотеки Л. І. Яцуновим. Викладач російської мови, історії та географії, класний наставник училища Л. І. Яцунов брав активну участь у житті навчального закладу. За багаторічну плідну діяльність на посаді бібліотекаря неодноразово отримував подяки та грошові винагороди (50 крб на рік) [2].

З 1912 р. до 1915 р. фондове зібрання зросло з 2 118 томів до 2 751 тому. Бібліотечні видання поділялися на п'ять відділів: релігійно-моральний; історія, біографія, психологія, філософія; географія та природознавство; мовознавство та словесність; журнали. Щорічно за вказівками Педагогічної ради училища бібліотечні фонди поповнювали дитячими журналами з додатками. У 1912 р. кількість надходжень становила 52 книги, які купували стосовно віку: молодшого, середнього та старшого. У 1911/12 н.р. найбільшу увагу бібліотека приділяла придбанню літератури для учнів молодшого віку (загальний фонд становив 750 пр.) та з відділу словесності (1 387 пр.). У 1914/15 н.р. бібліотека внесла зміни у процес комплектування училища та отримала 212 книжок для читачів старшого віку [2, арк. 12–16].

У 1915 р. у зв'язку з воєнними подіями бібліотека була відкритою сім місяців (з вересня до березня). Вік читачів становив 10–16 років. Книговидача учнівської бібліотеки становила 4 445 книжок учням I–VI класів у 1912 р., 5 861 книжку у 1913 р.. У 1914 р. кількість виданих книжок зменшилася на 462 видання з причини зниження набору учнів-абітурієнтів. Учні VII класів користувалися книжками фундаментальної бібліотеки. Читачі отримували літературу на великій перерві або наприкінці обідньої перерви (30 хвилин). Складений таким чином графік книговидачі дозволяв заощадити час учнів після уроків. З метою пошуку необхідних видань читачі зверталися до друкованого систематичного каталогу та його доповнень. Найчастіше відвідування припадали на осінь та зиму (жовтень – січень). Навесні училище проводило практичні заняття у степу та ділянках, тому читачі не мали часу часто відвідувати бібліотеку. У процесах книговидачі та перевірок фонду (двічі на рік) брали участь учні-помічники бібліотекаря, які розподіляли повернені книжки по шафах. Кількість виданих учням молодших класів книжок становила два примірники за одне відвідування. На свята учням усіх класів дозволяли отримати чотири книжки. Відповідальність ніс учень, який мав ключ від книжкової шафи.

Бібліотекар Л. І. Яцунов сформував читацькі категорії: ті, хто мало читає (до 15 книжок на рік); середня категорія (до 30 книжок) та ті, хто багато читає (до 55 книжок). Крім того, відомо, що в училищі навчалися учні, які не зверталися до бібліотеки, їх кількість становила 4–7%. На думку бібліотекаря, причиною такого ставлення був незадовільнений перший запит до училищної бібліотеки. Аналіз читання за 1912–1915 рр. свідчить, що найбільший інтерес виявляли учні I та II класів. У IV–V класах інтенсивність читання різко знижувалася. Причини полягали у відсутності

часу (починалися практичні заняття в майстернях), недостатній кількості новітньої літератури та відсутності фахової літератури з електротехніки. З 1914 р. бібліотека почала комплектувати фонди спеціальною літературою (41 книга) [2, арк. 4–7].

На початку ХХ ст. в Олександрівську діяло міське комерційне училище імені С. Ю. Вітте, яке опікувалося розвитком двох бібліотек: фундаментальної й учнівської. Директором був І. Я. Акінфієв. Щорічні асигнування на бібліотеки становили 200–500 крб, які керівництво витрачало на придбання книжок і журналів та палітурні справи. Бібліотекар отримував платню в кількості 180 крб на рік, його посада належала до адміністрації [4, арк. 2–4].

Серед приватних зібрань Олександрівського повіту варто зазначити власну бібліотеку українського освітнього діяча, етнографа, фольклориста, архівіста Я. П. Новицького, яка складалася з книг і журналів з історії, географії, статистики, етнографії, археології, природознавства та українознавчої літератури. З історичних джерел відомо, що власник мав печатку «Библиотека Якова Павловича Новицкого» [11, с. 101]. Цінність та вагомість бібліотеки засвідчує перше ґрунтовне бібліографічне видання початку ХХ ст. «Частные библиотеки в России» У. Г. Іваска. Бібліотека Я. П. Новицького варта стати об'єктом окремого цілісного дослідження [9, с. 52].

Висновки. У цьому дослідженні виявлено мережу бібліотек Олександрівського повіту другої половини ХІХ – початку ХХ ст., проаналізовано її структуру та напрями діяльності. Стан і розвиток бібліотечної справи залежав від політичної, економічної та культурної ситуації, у якій перебувало Катеринославське земство та його повіти. Земські та культурно-освітні діячі підтримували бібліотеки і намагалися вирішувати назрілі питання у процесах комплектування й обслуговування різноманітного читацького кола. Незважаючи на труднощі, пов'язані з певними історичними подіями, бібліотечні осередки активно діяли й виконували головні функції і завдання, які вимагали освітні заклади. Бібліотечні осередки Олександрівська були міцним підґрунтям бібліотечного простору Катеринославщини, що засвідчує вагомий внесок бібліотек різного підпорядкування у розвиток українського бібліотекознавства.

REFERENCES

1. Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti, Zaporizzja, Ukraine. *Zvit Oleksandrivskoho miskoho uchylyshcha 1897/1898 n. r.* [Report of the Oleksandrivsk City School. 1897/1898 n. r.]. (b. d.). Fond 77 (Spr. 17, 45 ark) (in Russian).
2. Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti, Zaporizzja, Ukraine. *Statut Oleksandrivskoi miskoi hromadskoi biblioteki.* [The Statute of the Oleksandrivsk City Public Library]. (1904). Fond 56 (Spr. 231, 6 ark) (in Russian).
3. Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti, Zaporizzja, Ukraine. *Zvit Oleksandrivskoho miskoho komertsiinoho uchylyshcha imeni S. Yu. Vitte. 1909/1910 n. r.* [Report of the Oleksandrivsk City Commercial School named after S. Witte. 1909/1910 n. r.]. (б. д.). Fond 58 (Spr. 24) (in Russian).
4. Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti, Zaporizzja, Ukraine. *Zvit pro robotu biblioteki Oleksandrivskoho tekhnichnogo uchylyshcha.* 1911–1914 gg. [Report on the work of the library of the Oleksandrivsk Technical school. 1911–1914 rr.]. (b. d.). Fond 6 (Spr. 310, 25 ark) (in Russian).
5. Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti, Zaporizzja, Ukraine. *Formuliarnyi spysok uchytelia Oleksandrivskoho vyshchoho pochatkovoho uchylyshcha K. F. Pukhalskoho.* [Library card list of the teacher of the Oleksandrivsk Higher primary school K. F. Pukhalskyi]. (b. d.). Fond 77 (Spr. 18, 8 ark) (in Russian).
6. Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti, Zaporizzja, Ukraine. *Zvit Oleksandrivskoho miskoho uchylyshcha. 1911–1917 gg.* [Report of the Oleksandrivsk City School. 1911–1917 rr.]. Fond 77 (Spr. 86, 88 ark), (in Russian).
7. Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti, Zaporizzja, Ukraine. *Protokoly zasidan Pedahohichnoi rady Oleksandrivskoi miskoi zhinochoi himnazii. 1913–1914 gg.* [Minutes of the meetings of the Pedagogical Council of the Oleksandrivsk City Wome's Gymnasium. 1913–1914 rr.]. (b. d.). Fond 4 (Spr. 57, , 73 ark) (in Russian).

8. Hesberh, K. (1916). Ob orhanyzatsyy sety zemskyykh narodnykh domov [On the organisation of a network of Zemstvo Peopl's Houses]. U *Pervoe hubernskoe zemskoe soveshchanye po narodnomu obrazovaniyu*. Ekaterynoslav: Typ. Y. E. Kohan, 52–67 (in Ukrainian).
9. Ivask, U. G. (1912). Chastnye biblioteki v Rossii [Private libraries in Russia]. Tip. Sirius, 2, 80 s. (in Russian).
10. Kocherhin, I. O. (2015). *Sotsialna transformatsiia katerynoslavskoho dvorianstva (druha polovyna XIX st. – pochatok XX st.)* [Social transformation of the Katerynoslav nobility (second half of the 19th century – beginning of the 20th centur)]: monohrafiia. Dnipropetrovsk: Herda. 576 p. (in Ukrainian).
11. Narodnye biblioteki-chitalni (1907). [Peopl's reading libraries]. *Otchet Ekaterinoslavskoy gubernskoy zemskoj upravy za 1906 g. Narodnoe obrazovanie*. [Report of the Ekaterinoslav provincial zemstvo administration for 1906. Public education]. Tip. Gubernskogo zemstva, 86–89 (in Ukrainian).
12. Nesterenko, P. (2016). Istoriiia ukrainskoho ekslibrysa [History of the Ukrainian bookplate]. Tempora, 360 s. (in Ukrainian).
13. Novytskyi, Ya. (2007). Tvory v 5-ty tomakh [Works in 5 volumes] T. 1. Zaporizhzhia: PP & quot; AA Tandem & quot;, 338–359. (in Ukrainian).
14. Peskovskiy, M. L. (1893). Baron N. A. Korff [Baron N. A. Korff]. Tip. P. P. Soikyna, 95 s. (in Russian).
15. Zviahyntsev, E. (1916). *Pravovoe polozenye narodnykh byblyotek za 50 let* [Legal status of people's libraries over 50 years]. Moskva, 48 s. (in Russian).

Received 25.02.24

Received in revised form 23.03.2024

Accepted 05.04.2024

DOI: 10.15421/272412

UDC [681.5+621.39]:378.6 (477) «18/19»

Д. Д. Кравченко

*Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна*

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КАФЕДРИ
«АВТОМАТИКА І УПРАВЛІННЯ В ТЕХНІЧНИХ
СИСТЕМАХ» НТУ «ХПІ»
(до 75-річного ювілею кафедри)**

E-mail: Daria.Kravchenko@sgt.khpi.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6946-380X>

Анотація. У другій половині ХХ ст. в Україні сформувалася потужна наукова школа в галузі автоматика й телемеханіки. В більшості своїй наукові дослідження відбувались на той час на базі академічних та навчальних закладів України. Чільне місце серед наукових колективів дослідних осередків займала кафедра «Автоматика та управління в технічних системах» Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». У статті проаналізовано основи формування кафедри, виокремлено основні етапи розвитку та окреслено внесок науковців у становлення автоматизації промислових процесів. Основну увагу приділено вченим, які в різні роки керували кафедрою. Це були непересічні особи, науковці зі світовими іменами, які вбачали сенс свого життя в розвитку української науки: Ф. А. Ступель, О. М. Суєтін, В. Г. Воронов, П. О. Качанов. Доведено, що особистість керівника, його вміння працювати з людьми, власна зацікавленість певним науковим питанням, організаторські та педагогічні здібності впливали